

УДК 343.98

**ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ
КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВАНДАЛІЗМУ**

**IDENTITY OF THE OFFENDER AS AN ELEMENT
OF CRIMINALISTICS (FORENSIC) DESCRIPTION OF VANDALISM**

Латиш К.В.,
*асистент кафедри криміналістики
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Важливим елементом криміналістичної характеристики вандалізму є особа злочинця, оскільки сприяє визначенню оптимального напрямку розслідування. На основі узагальнення матеріалів кримінальних проваджень, з використанням міжнародного досвіду, визначено основні риси особи вандала та запропоновано інформаційні портрети вандала.

Ключові слова: вандалізм, особа злочинця, інформаційні портрети вандала, графіті.

Важным элементом криминалистической характеристики вандализма является личность преступника, поскольку способствует определению оптимального направления расследования. На основе обобщения материалов уголовных производств, с использованием международного опыта, определены основные черты лица вандала, и предложены информационные портреты вандала.

Ключевые слова: вандализм, личность преступника, информационные портреты вандалов, граффити.

An important element of the criminalistics (forensic) characteristics of vandalism is the personality of the offender, as it helps to determine the optimum direction of the investigation. On the basis of generalization of the materials of the criminal practices, using international experience, the author describes the basic features of vandal and information portraits of vandals.

Key words: vandalism, identity of the offender, information portraits of vandals, graffiti.

Актуальність теми. Особа злочинця є одним із елементів криміналістичної характеристики вандалізму. Зміст цього елемента криміналістичної характеристики визначається тим набором ознак особи, які є специфічними для злочинців, що вчинюють злочини даного виду, і важливими для успішного розслідування (визначення ефективних шляхів та методів встановлення, розшуку особи злочинця, висунення типових версій, обрання найбільш ефективної тактики слідства, організації розслідування злочинів).

Дослідженням особи злочинця (вандала) займалися, зокрема, такі українські та зарубіжні вчені, як О.В. Александренко, Н.О. Веселовська [1], О.М. Бандурка [2], Л.С. Ватова [3], І.В. Воробйова, О.В. Кружкова [4], В.А. Джемилінський, А.І. Натура [7]. Однак особа вандала розглядалася фрагментарно та з позиції наук кримінального та кримінально-виконавчого права, психології. Тому важливим та необхідним є дослідження особи злочинця саме з криміналістичної точки зору як елемента криміналістичної характеристики вандалізму.

Метою статті є дослідження основних характеристик особи вандала та їхня диференціація на окремі моделі, побудова типових інформаційних портретів вандалів, з урахуванням української та зарубіжної наукової парадигми, на підставі власного узагальнення матеріалів кримінальних проваджень за ст. ст. 178, 179, 194, 294, 296, 297, 298, 338, 347 Кримінального кодексу України з 2009 по 2014 р. у Харківській, Дніпропетровській, Полтавській, Запорізькій, Івано-Франківській, Херсонській та Тернопільській областях.

Виклад основного матеріалу. Для розробки криміналістичної характеристики осіб, що вчинили вандалізм, мають значення дані, які стосуються структури особи злочинця. Схема цієї структури має такий вигляд: демографічні, біологічні ознаки, моральні (світогляд, інтереси, хобі та ін.), соціальні (трудова, сімейно-побутова) та інші психологічні ознаки [9, с. 47]. У криміналістичному сенсі важливим є такі дані про особистість особи злочинця, які вказують на закономірні зв'язки між особою злочинця та вчиненим злочином, що виявляються ззовні – у різних наслідках вчиненого. У цьому плані особистість треба вивчати як слідоутворюючий об'єкт, джерело інформації про вчинений злочин і як засіб його розкриття [5, с. 197].

Біологічні ознаки охоплюють стать, вік, особливості фізичної конституції, стан здоров'я. Так, серед осіб, засуджених за вчинення вандалізму, частка чоловіків складає 92%; жінок – 8%. Вік злочинців: 14–18 років – 17%; 21–30 років – 42%; 31–45 років – 38%; старше 45 років – 3%. У 24% кримінальних проваджень вандалізм вчинявся раніше засудженими за злочини, пов'язані з корисливими мотивами та на ґрунті ідеологічної приналежності. О.М. Бандурка і А.Ф. Зелінський зазначають: «На підставі вивчених матеріалів встановлено 147 осіб, які вчинили різного роду акти вандалізму. З них тільки дві жінки. Таким чином, можемо вважати, що руйнування – це заняття переважно сильної статі» [2, с. 77]. Більшість вандалів у момент вчинення злочину знаходяться у стані алкогольного сп'яніння. Серед злочинців, що скоюють злочин у стані сп'яніння, досить великий відсоток осіб з аномаліями психіки. Вони є психопатичними особами [7, с. 43–44]. Підтвердження наявності психіатричних аномалій у вандалів знаходимо й у роботі Л.С. Ватової, яка зазначає, що у залежності від ставлення до оточуючих можна виділити кілька груп підлітків та молоді, причетних до вандалізму: 1) поступливі – молоді люди шизоидного (інтроверти) типу з гальмівними реакціями астенодепресивного типу; 2) залежні: молоді люди з конформністю, схильністю до наслідування, навіювання, емоційно-вольової нестійкості; 3) упевнені у собі: молоді люди з проявом епілептоїдності; 4) домінуючі: молоді люди з проявом демонстративності, гіперактивності, агресивності [3, с. 215].

До демографічних ознак відноситься освіта, соціальне становище, місце проживання, професія, спеціальність, рід занять, дані про вчинені злочини та ін. Аналіз кримінальних проваджень про вандалізм демонструє низький рівень освіти: з середньою

освітою – 82% осіб; із середньою спеціальною – 6%; з незакінченою вищою – 8%; вищою – 4%. Найбільш типовою є відсутність певного роду занять, джерела доходів або відсутні взагалі, або мають нестійкий характер. Серед них 25% – особи, які працюють, 16% – навчаються в школах, професійно-технічних училищах, вищих навчальних закладах, 59% – безробітні, постійного місця проживання не мають, ведуть «гостювий» режим проживання. Особа злочинця має викривлене уявлення про релігію, ставиться до релігійних канонів байдуже або є атеїстом. Щодо характеристики за місцем проживання та роботи, якщо такі є, то вони складаються формально за шаблонами з позитивним змістом, без визначення будь-яких індивідуальних особливостей особи.

У криміналістичній літературі виокремлюють такі категорії злочинців, що вчиняють акти вандалізму: групи неповнолітніх; дорослі особи, що скоюють дані злочини з користі, помсти та інших мотивів; особи з аномаліями психіки; особи без певного місця проживання; групи осіб з мотивів расової ненависті або національної ворожнечі [1, с. 73]. При цьому необхідно зауважити, що вандалізм вчиняється зазвичай у групі із двох осіб (52%), одноособово (37%) та більше трьох (11%). Вандалісти об'єднуються у групи більше трьох осіб при наявності спільних ідеологічних настанов з метою поширення своїх поглядів невербальним шляхом. Наприклад, молодіжні екстремістські групи (скінхеде, готи), прихильники крайніх політичних сил, націоналісти (ОУН, УНА-УНСО) та їх опоненти (прихильники «Руського миру»).

Цікавою є типологія особи злочинця, запропонована Дж. Мартіном, який поділяв вандалів на три види: «занепокоєний вандал» (вчинив вандалізм через серйозні емоційні проблеми, які не в змозі самотійно вирішити), «законослухняний» (вчинив вандалізм з необережності) та «субкультурний» (є прихильником певної соціальної групи, у тому числі певного ідеологічно вмотивованого молодіжного угруповання, приналежність до якого зобов'язує до вчинення акту вандалізму) [13, с. 54]. Суттєво доповнюють означену класифікацію І.В. Вороб'їова та О.В. Кружкова та пропонують таку типологію: 1) «Переконані рейтери» – для них вандалізм (графіті) є актом усвідомленої самореалізації, самовираження, який не знайшов більш прийнятної в соціальному плані виходу; 2) «Маргінали» – не дивлячись на високу усвідомленість суті вчиненого діяння, вони орієнтовані на самозбереження, тому не приймають відповідальність за вчинене. Вандалізм для них є способом пристосування до специфічного соціального середовища; 3) «Негативні лідери» – акти вандалізму вчиняються у результаті прагнення до визнання серед інших, бажання утримати, зміцнити своє становище; 4) «Протестувальники» – вандалізм є актом усвідомленого прагнення до свободи або протестом проти існуючих соціальних підвалин; 5) «Творчі» – вандалізм як перетворення навколишнього простору шляхом імпульсивного й не завжди контрольованого перенесення внутрішнього на зо-

вніше; 6) «Конформісти» – прагнуть до самозбереження і не йдуть на відкритий конфлікт з групою, ситуативно усвідомлюють негативність своїх дій, але здійснюють вандалський акт, тому що цього вимагає їхня група; 7) «Новачки у групі» – орієнтовані на визнання, ситуативно усвідомлюють неприпустимість своєї поведінки, але через бажання зайняти «своє» місце в новому середовищі готові на схвалювані групою вандалські дії; 8) «Нігілісти» – орієнтація на заперечення існуючих суспільних цінностей. Вандалізм не сприймається ними як аморальний вчинок, тому заперечується сама цінність об'єктів руйнування; 9) «Сумуючі» – вандалізм як спосіб зайняти себе, при якому характерним є вкрай низький ступінь усвідомленості дій; 10) «Тривожні» – вандалські дії як захисний автоматизм; 11) «Ті, якими управляють» – їм характерна відсутність відповідальності за свої вчинки, вони прагнуть до прийняття і визнання у групі і діють відповідно до вказівок лідера, акти вандалізму вчиняють «за компанію»; 12) «Агресивні» – неусвідомлене прагнення до свободи через руйнування навколишнього простору [4, с. 89–90].

Така типологія є дискусійною з огляду на те, що вона містить ознаки не лише кримінально караних актів вандалізму. У той же час, виокремлення типових моделей особи злочинця дозволяє оптимізувати процес виявлення кола осіб, серед яких доцільно здійснювати пошук злочинця. Тому пропонуємо виділяти такі моделі особи злочинця вандала, як «Металіст», «Неформал» («Бездумний наслідувач»), «Бомбер», «Віртуальний» вандал, «Екстреміст», «Чорний археолог».

«Металіст» – особа, що має корисливий мотив заволодіння металевими предметами з метою їх подальшої реалізації. Причому подальша реалізація може здійснюватися як пересічними громадянами, що мають приватні садиби чи-то будують певні об'єкти, так і у спеціалізовані пункти металоприйому (як законні, так і без наявності спеціальних дозвільних документів). Така модель зустрічається у 78% кримінальних проваджень та характеризується такими ознаками: мають середню освіту, належать до мало-забезпечених верств населення (не мають постійного місця роботи та проживання), асоціальні (не мають ні дітей, ні дружини (чоловіка)), морально деградовані особи, що вживають спиртні напої, наркотичні чи психотропні речовини, були раніше засуджені за вчинення аналогічних або корисливих злочинів.

«Неформал» («Бездумний наслідувач») – особи віком від 14 до 27 років, з депресивних районів, з бідних багатодітних сімей, з середнім рівнем освіти [14, с. 2] або незакінченою вищою, які зазвичай вчиняють акти вандалізму з хуліганських мотивів (9% кримінальних проваджень), у структурі яких можна виділити панків (0,2%), скінхедів (0,3%), готів та сатаністів (0,5%). Серед них можуть бути особи, які дійсно сповідують нетрадиційні релігії, а також ті, що прираховуює себе до неонацистів, не у повній мірі розуміючи зміст цієї категорії, але «бездумно» розповсюджуючи ганебні надписи, фашистську свастику, певні слова та словосполучення, що мають

на меті спаллювати пам'ять та принизити почуття певної соціальної групи.

Новий вид вчинення вандалізму є нанесення графіті, які здійснюють так звані «Бомбери». Вирізняють також «Райтерів», але вони виконують графіті у художньому стилі на замовлення та не порушують законодавство. Зазвичай «бобмери» маркують плоскі поверхні «тегами» (Taggs), каракулями, обмальовують пам'ятки архітектури. Спосіб, яким вони наносять свої надписи, має іноземне коріння, загалом американське та канадське, та називається графіті, яке має безліч різновидів та підвидів. Вандалів, що наносять графіті, називають *monikering*. Зважаючи на те, що такі акти вандалізму, як несанкціоноване нанесення графіті, як вже зазначалося, мають іноземну природу, то термінологія відповідно прозахідна. Так, у Канаді, наприклад, вандали воліють себе називати: *case, flow, take, chrome, fear, alone, other, solo, high*. Вони об'єднуються у групи з такими назвами, як «Ці кляті вандали» (*Those Damn Vandals*) або «Геть, бомбінг» (*Bombs Away*). Цікавим є те, що в іноземних країнах вандалізм вчиняли й особи з вищою освітою із поважних сімей. Так, деякі з цих злочинців походили з сімей банкірів або викладачів університету [11, с. 52–53]. Більшість таких осіб мають особливості у зовнішності, зокрема, специфічну зачіску, одяг та відповідну атрибутику. Так, В. Цеккато та Р. Хайнінг вважають, що подібна поведінка може бути однією з форм розваг для груп молодих людей; вчинення вандалізму виступає символічним актом або маркуванням території групи. Крім цього, таким чином група може висловити обурення чи розчарування стосовно ситуації, або позначити конфлікт між поколіннями. Ставати предметами злочинного посягання вандалізму часто схильні нічийні будинки та інші вертикальні чи горизонтальні площини, а не на приватні будинки та їх території. Також акти вандалізму часто скоюються групами молодих людей, які приїжджають з бідних житлових районів і таким чином висловлюють свій протест щодо соціальної нерівності [12, с. 1638]. Вік цих осіб не досягає більше 40 років, вони навчалися чи навчаються у художніх навчальних закладах.

Розвиток інформаційних технологій зумовлює також появу нового виду особи злочинця – «Віртуальний» вандал (спамери, хакери, автори вірусів), дії якого спрямовані на деструктивну діяльність у системі Інтернет. До них можуть відноситися навіть школярі, які відвідують приватні школи з програмування, студенти профільних навчальних закладів, професійні розробники програмного забезпечення та інших продуктів, системні адміністратори, налаштувачі програмного забезпечення – тобто особи, які володіють спеціальними знаннями у галузі програмування, при цьому не є важливим тип характеру, особистості. Для українського правозастосовувача такий вид особи злочинця є досить новим, тому звернемося до практики країн, де цей вид є більш дослідженим. Так, наприклад, у Російській Федерації такі особи мають вищу або незакінчену вищу технічну освіту – 52,9% (іншу вищу або незакінчену вищу

освіту мають 20% суб'єктів комп'ютерних злочинів, середньо-спеціальну технічну освіту – 11,4%, іншу освіту – 15,7%) [6]. Є взаємозв'язок віку вандала з мотивом та способом вчинення злочину: якщо мотив та спосіб не завдають значної шкоди, а, наприклад, мають за мету самоствердження, то особа вандала віком від 14 до 22 років; чим старшим за віком стає, тим прогресує суспільна небезпечність вчиняемого ним діяння. Крім того, у «віртуального вандала» можна знайти значну кількість спеціалізованої літератури, зокрема, по «хакінгу», захисту комп'ютерної інформації. Також мають місце певні особливості зовнішності, такі як специфічна зачіска, невибагливість в одязі та вживання жаргонів (наприклад, «крута мати») [10, с. 30].

«Екстреміст» категорично «відсікає» панівні погляди у певній соціальній сфері: політиці, релігії, культурі тощо шляхом вчинення протиправних рішучих дій до об'єкту протистояння чи його складових. «Екстреміст» може належати до комуністичних, вкрай «лівих» течій та рухів та націоналістичних, вкрай «правих». Його метою є насильницька зміна конституційного ладу та порушення цілісності держави, публічне виправдання тероризму проти своїх опонентів («Харківські партизани», прихильники «Руського миру», учасники бойових дій в окупованих Донецькій та Луганській областях), розпалювання та поширення соціальної, расової, національної

або релігійної ворожнечі (пропагандування виключності або неповноцінності людини за ознаками мовної, національної, расової, релігійної приналежності), публічне зображення на предметах нацистської атрибутики та символіки.

«Чорний археолог» – це особи, зазвичай чоловічої статі, які мають певні професійні знання у галузі археології як на рівні фундаментальних (це можуть бути й особи із науковим ступенем та званням), так і «початківці» (студенти профільного навчального закладу або допитливі пересічні громадяни, для яких це хобі). Важливим є те, що переважна більшість серед «чорних археологів» саме особи, які мають професійну приналежність до науки археології, оскільки таким чином є постійний доступ до архівних матеріалів, карт розташування курганів, поселень, могил, яких немає у вільному доступі. Однак зустрічаються й допитливі пересічні громадяни, які придбали металощукач та здійснюють пошук з подальшим розкопуванням.

Висновки. Отже, на основі узагальнення практики та наукових джерел виділено основні ознаки, що характеризують особу злочинця, та запропоновано такі моделі особи вандала, як «Металіст», «Неформал» («Бездумний наслідувач»), «Бомбер», «Віртуальний вандал», «Екстреміст», «Чорний археолог», а також визначено їхній типовий інформаційний портрет.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Олександренко О.В., Веселовська Н.О. Прояви вандалізму на об'єктах культурної спадщини / О.В. Олександренко, Н.О. Веселовська // *Young Scientist*. – 2013. – № 1(01). – С. 71–75.
2. Бандурка А.М. Вандалізм / А.М. Бандурка, А.Ф. Зелинский. – Х.: Ун-т внутр. дел, 1996. – 198 с.
3. Ватова Л.С. Социально-психологические основания молодежного вандализма и его профилактика / Л.С. Ватова. – М.: Народное образование; МПСИ, 2007. – 298 с.
4. Воробьева И.В., Кружкова О.В. Психология вандалного поведения: [монография] / И.В. Воробьева, О.В. Кружкова. – Екатеринбург, 2014. – 322 с.
5. Гавло В.К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений / В.К. Гавло. – Томск, 1985. – 333 с.
6. Головин А.Ю. Криминалистическая характеристика лиц, совершающих преступления в сфере компьютерной информации / А.Ю. Головин // Центр исследования проблем компьютерной преступности. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.crime-research.ru>.
7. Джемелинский В.А., Натура А.И. Первоначальный этап расследования надругательств над телами умерших и местами их захоронений: [учеб.-практ. пособ.] / В.А. Джемелинский, А.И. Натура; под общ. ред. А.И. Натура. – М.: Юрлитинформ, 2006. – 160 с.
8. Еникеев М.И. Юридическая психология: [учебник] / М.И. Еникеев. – М.: НОРМА, 2001. – 487 с.
9. Личность преступника / Отв. ред. В. Н. Кудрявцев. – М.: Юрид. лит., 1971. – 356 с.
10. Менжега М.М. Методика расследования создания и использования вредоносных программ для ЭВМ / М.М. Менжега. – М.: Издательство «Юрлитинформ», 2009. – 184 с.
11. Allen A. The art of vandalism. // *Saturday Night*. – Vol. 115. – Issue 2. (March 2000). – P. 52–59.
12. Ceccato V., Haining R. Assessing the Geography of Vandalism: Evidence from a Swedish City // *Urban Studies*. – August 2005. – Vol. 42. – № 9. – 1637–1656.
13. Martin J. M. Juvenile vandalism: A study of its nature and prevention. – Springfield, IL: Charles C. Thomas, 1961. – 145 p.
14. Wilson P. Research brief: Graffiti and vandalism on public transport / Paul Wilson. // *Australian Institute of Criminology: trends and issues in crime and criminal justice*. – 1987. – № 6. – P. 1–4.